

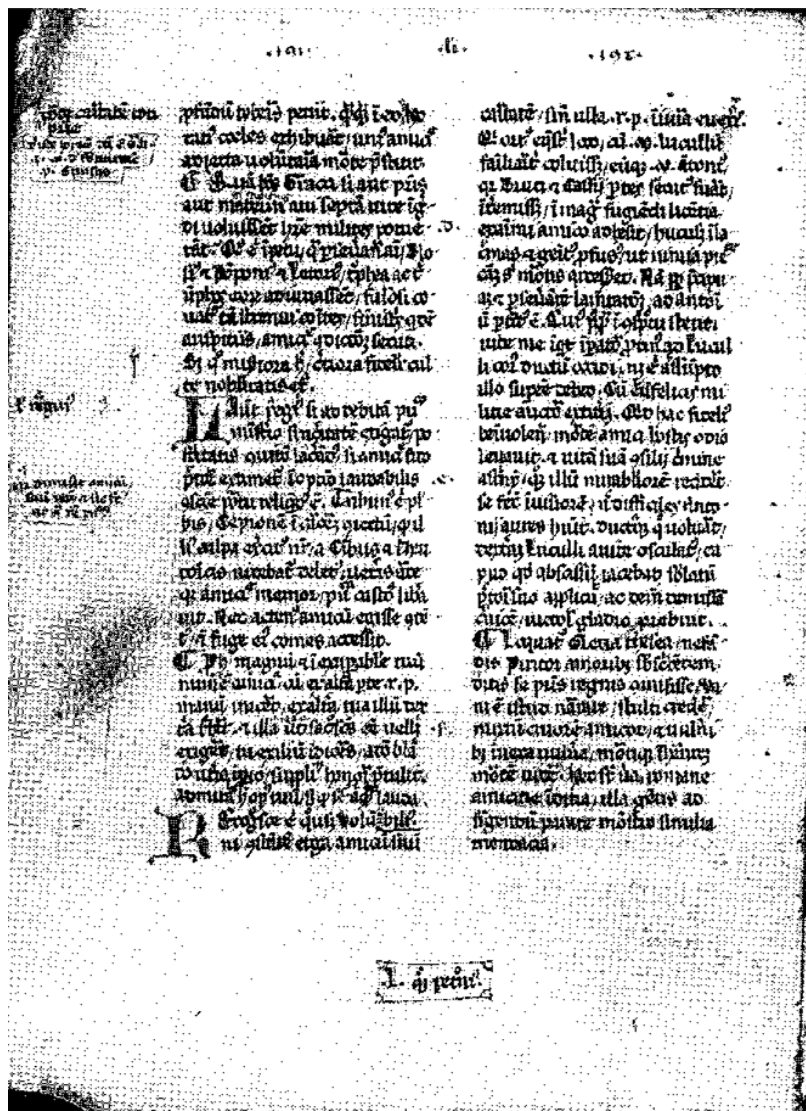

31a. Bruxelles, Bibliothèque Royale de Belgique, 12173 (f. 1r)

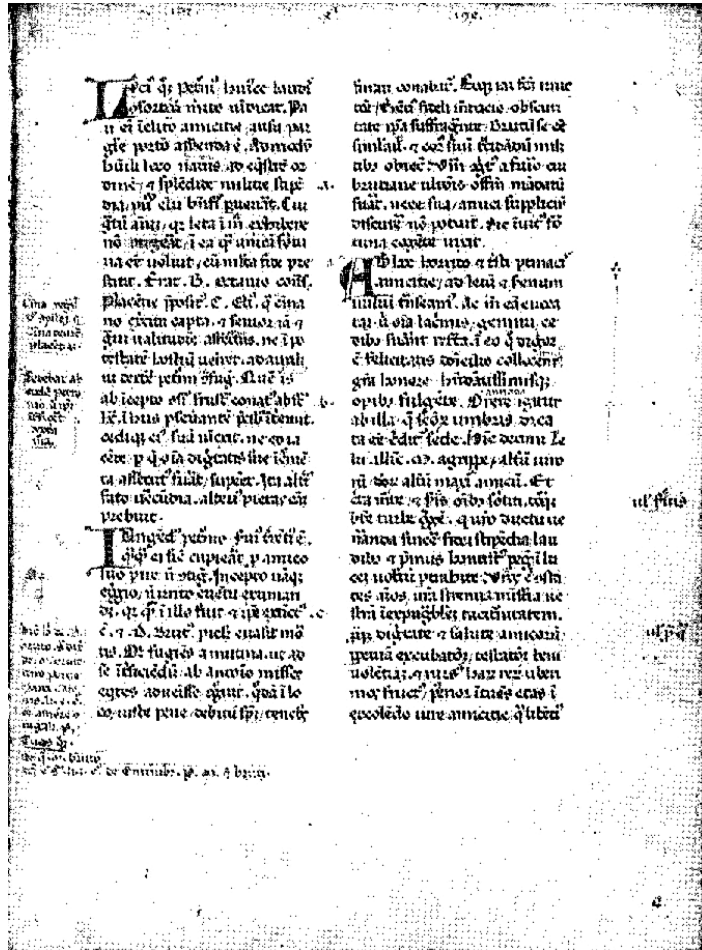
sustinuit quo nocte iussu patris in carcerem necatus seral
propterea ad omne molendum scelus penal pepercit.
Ne diuini quod augusti et nunc tunc regentis excellentis
simi nomen intentatum ab hoc iniurie quod extat.
Inuentus est eius qui clausus et scilicet sororis octauie
utero se genitum fingere auderet pro summas aut imbecilita-
tem corporis ab eo cui datus erat perinatque illius filius
retentus subiecto in locum suum pro filio dicitur ut eodem
tempore scilicet penates et ueri sanguis memoria spoli-
arentur et falsi sordida cognitione innoxerent: sed cum im-
pletis impudicicie uellit ad summas audacie gradus fertur
impio augusti remo patris treuensis affixus est. **R**epe-
rit et est qui dicit se esse de stirpe filium que ut agnosceret
uxor eius nulla ui opelli potuit. **Q**uid trebelius
calcha quod assueuerat se clodio genitum tulit et quod
dicitur de bonis eius extendit incensum murem iudicium adeo
favorabilis descendit ut uix uultus et egi sui ostentatio
populi ullus relinquere locum in illa tunc questione neque ca-
lumnie petitoris in uolentis plebis iudicium religio
cessit. **M**ulto fortius ille qui cornelio lilla rei publice
pociente in domum gnei serapionis irrupit filium eius
patris penatibus expulit uociferando non illum sed se a sera-
pione percreatum. **V**eris postquam a sillana uiolentia cesariana
egressus deduxit gubernacula romani impii uultore pro-
cipe obtinere in publica custodia spiritum posuit. **F**odis
preclide rei publice in consilio mendatio temerital muliebris
mediolani repulsa est. **S**iquidem cum se prubria quadam pin-
ac falso incendio pille credita esset nihil ad se pertinens
bonis alleret neque ei aut tractus eius splendidi restit aut
cohortis augusti fauor deesset pro inexpugnabile celsa-
ris constantia reita nefarii propositi abiit. **I**dem barbarus
quedam pro eximia similitudine capadocie regnum
affectantes tanquam arates cet que a marco antonio in-
temptus luce clarius exit quod pene totius orientis ci-
uitatibus et gentibus credula suffragatione fulcra caput
dementis impio imminens iusto impendens lupicio cogit.

at contagione

rem. pu.

32a. Cambridge, Harvard University, Houghton Library, MS Lat. 48 (f. 48v)

32b. Cambridge, Harvard University, Houghton Library, MS Lat. 48 (f. 49r)

Valesii Maximi dictorum et factorum memorabilium ad Titum
cum caeteris libris primus feliciter incipit.

De Religionibus. De neglecta religione. De omnibus.
De praesidiis. De sompniis. De miraculis.

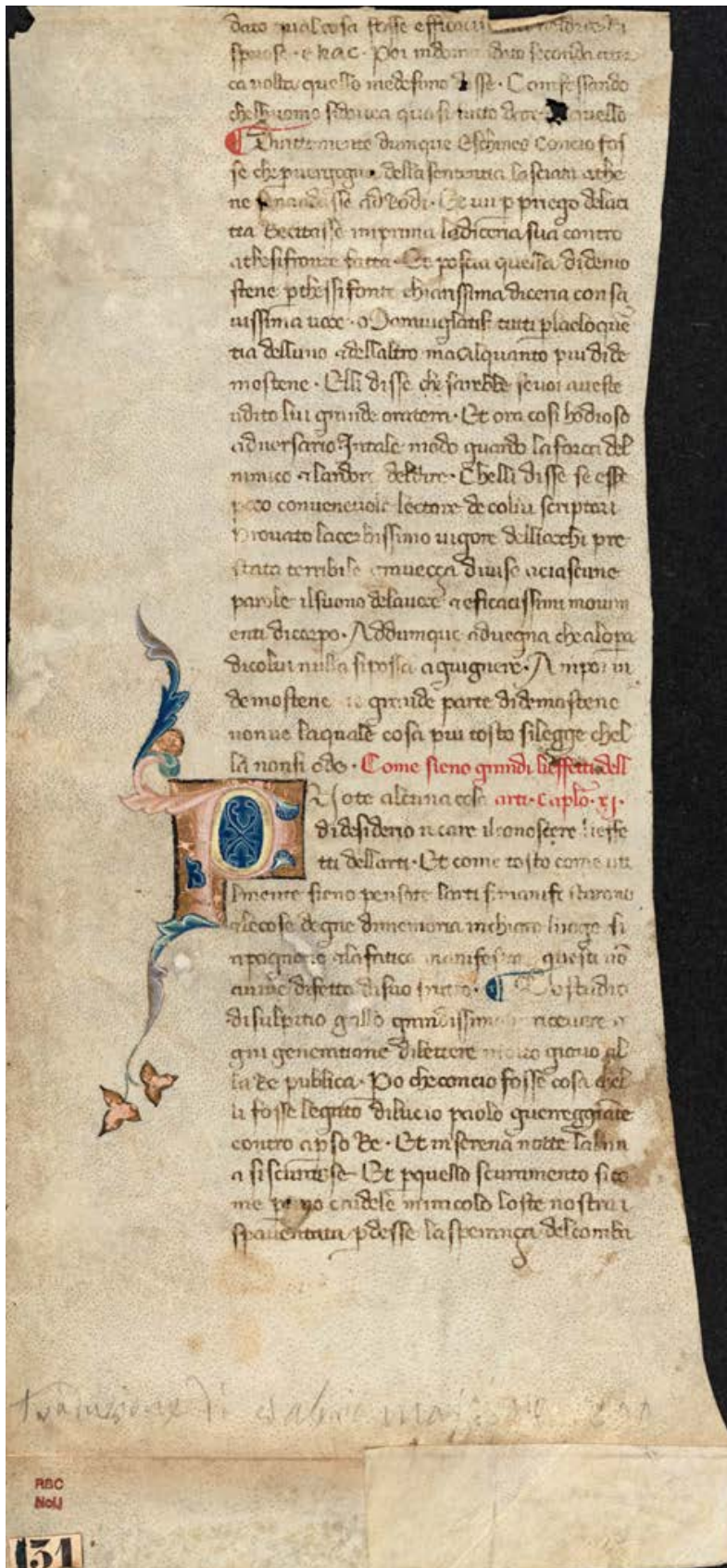

Rub. Rome exterarum gentium facta se-
mel atq; dicta memorata digna que apud alios
latius diffusa sunt quam ut breuiter cognosci pos-
sent ab illis tribus clara auctoribus deligere con-
stitui ut docuimus huiusmodi uolentibus longe
inquisitionis labor ablit. Nam mihi curiosa co-
plectendi cupido mouit. Quis enim omnes eius gesta maximo uolun-
tate nullo comprehendat aut quis compos. uentis domesticis peregris
q; hystorie sericis huiusmodi. Sicut candidum uel attentiore cura
uel praestantiori facundia traditus. se sperauerit. Tergitur hinc
cepto pene quem hominum deorumq; consensu. maris atq; terrae regi-
men esse uoluit certissima. Sicut patris. caelae in uoco. Cuius
caelae prouidentia uirtutes de quibus dictatus sum. benignissime
fouentur. uirtus sanctissime indicantur. Nam si praesidiis orationes a
tione optimo maximo bene oculi sunt. Si excellentissimi uirtus a
numine aliquo principia traxerunt. nec putas eo uirtus ad fa-
uorem uui decurrit. quo caetera de uirtus opinione colligitur
tua praesidiis patris no. aut q; hystorie patris uidetur. quos eximio
fulgore. multum certimonis nris in dicit alacritatis accessit. Re-
liquos enim deas accepimus. caelae uel dedimus. Et qm in uirtus acul-
tu deorum petere in aio est. de conditione eius summatim dicemus.

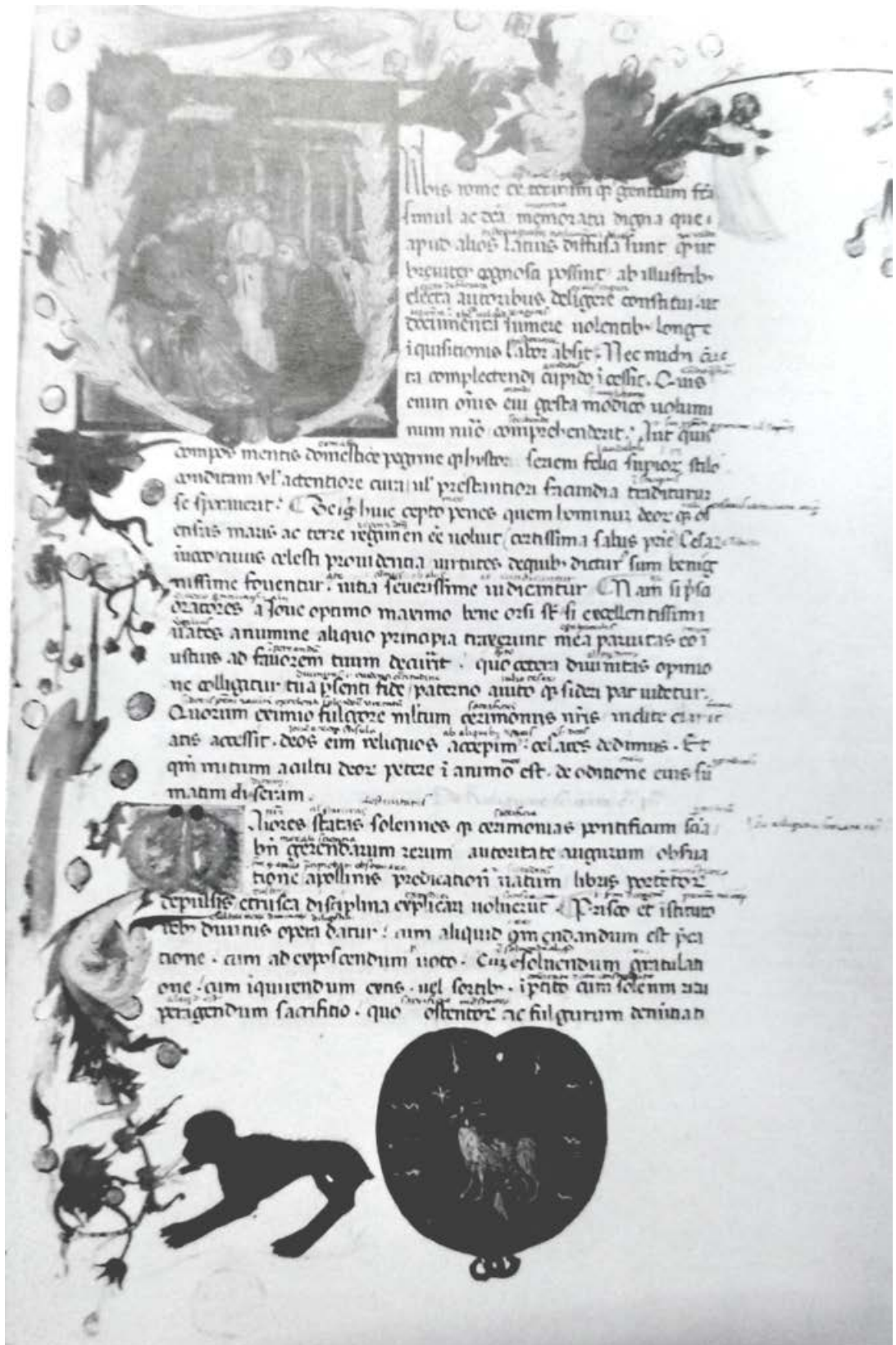
M De Religionibus.
Atores status sollemnitas certimonial pontifici scia
bene gerendas. uirtus auctoritate augus. obseruatione apol-
linis praedicatione. uirtus libris portentis. de uirtus. causa dicit
plina explicari uoluerunt. Praesidiis etia instituto. rebul diuina
opa datur. cu aliquid comendandum est praesidiis. cu ex polleer-
dum uoto. cu soluendu gratulatione. cum inquirendu extis. uel
sombul. in puto cum sollempni ritu pagendum. sacrificio quo et
obstentor. ac fulgus. demittationes. pcurant. Tantum autem
studium antiquis non solum seruande. sed etia amplificatione
religionis fuit ut florantissima in et opulentissima ciuitate deae

117

33. Cesena, Biblioteca Malatestiana, XVI. 2. sx (f. 116r)

34. Chapel Hill, University of North Carolina, Wilson Library, Rare book collection, 56

35. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb. lat. 122 (f. 1r)

L VIII

q̄stione neq; coluine p̄titoris neq; uolentia plebi; uo-
luntarie religio cessit. **C**ulto forte ille qui cōmely filie
uicioris potentia i romā. En- assidionis irrupit fi-
lius ei' p̄ris p̄natib; expulit uotiferante nō illuz
s̄ se assidione ēē p̄creatus. **V**ex p̄tq; a fillana uolē-
tia Cesariana eq̄tas rediit gub̄naclā romani
ip̄y iustiore p̄ntipe ottinēte. r. p. custodia sp̄m
p̄siut. **E**odez p̄sente. r. p. i cōsili mēdatio mul-
ebus temēitas mediolani repressa ē. **S**i qd̄ cuz
se p̄ubra q̄daz p̄ntreas falso credita eēt in cēdio
p̄isse nichī ad se p̄tinetib; bonis i seire. neq; ei at
tractus ei' aut splendori testes aut cohōtis angustie
fauō deēt p̄ i expugnabilez cesaris cōstantiaz irita
nefar p̄piti ab t. **E**te; barbarū quēdā ob numaz
silitudinē capatōtie regnū affectat. rāq; aziates
rex eēt qm̄ a. m. qm̄ antonio i temp̄. luce clauus
erat q̄ q̄ p̄ne toti' orientis ciuitatū et gentuz
credula suffragatōne fulctuz caput barbari clemē-
te; i pio manens iusto ip̄ntere supplis coegit.
Finito libro fit laus et glia x̄po.

Expliat Liber nonus et ulty' marci Valery ma-
ximi p̄ manus fris. **D**ionisi d' vngaria oratoris
p̄dicatoris die xxv mensis augusti deo gras p̄m

TER

di maravigliosa ostinacia hquali dall'antico furono mandati p' imballatiuoni
 a tantato ad amandante certe cose .7. conuofollecchi chauerbero ricorre
 grauitissime ingurie & luno di loro fulte bagnato de uina furono meriti nel
 tanto hanc n'finga e di greca .7. diquedo la loro ambasciata p' quelle
 parole de ricueta lucente .7. di quello che sofferto auerano no si lantatano
 acio de no parlaffero alcuna cosa fuoa del mandato .7. dentro tu loro
 petri l'orifpecto delantico costume no si poteo duellere p'doloie d'quale p
 dilineor grauitiffime li sente.

1. Tenent regis Leticia
 de pagana .7. un fine
 ardida uenerat .7. un
 ardida et sine leticia
 de greca .7. de lancia
 de lancia sine leticia
 in petro d'quale fin
 sine grauit aruente .
 Alletu de legatus
 et agri ad .7. leticia
 d'pinae illo de li
 foniae nel magnifico
 aguarone de d'quale
 tenent e quali ante l'agge
 aut li petri d'quale .7.
 fore d'no de d'quale

3. Confrontati li tarentini nella loro potencia quasi come
 nella loro difensione disauenturamente furono puniti. onde dice .v. Co
 tarentina tu admanisti li fine delle tue goddali r'chere p' lenqnie lequa
 li fatti aglombratiuoli deiquaich eidero ifino alla fine admanida alposturo
 fult lungamente abordante . che mentre che p' splendore di fortuna folti
 infupbete faltriuolente pensau letato della tua spauentevole potenza elie
 fermi ife metulano . onde tu acca & c'ca mente r'uinaffi nella fentiffi
 ma f'pata del nro imperio.

4. Et ut a lura et .7. h'leuata di roma erano itenti al bene comune et
 l'anc amandante andavano a onigli .7. a loto ofici. onde dice .v. C'na
 acio che no trapalff da h'antumi p' l'aluetaria p'puti aueriffioni statuti
 de maggiori romani li fenatari continuamente ftauano preffo i quello luo
 go d'quale oggi li chiama fenaculo & no asperauano del amandante
 del confolo li faciffe ma quindi chiamati tantotto ueniuano apate
 giudicanto quello cittadino eflere di dubbiosa laude d'quale uiliffe li
 debiti ofici no p' sua uolenta . ma coltetto . impao che no che li fa p' o
 mandante piu asperande li riputea al amandante che al f'acitore .

5. Illo temp' et .7. d'p'lo minuto di roma p' loto frandigia fue conceduto certi
 officali iquali aguala di compari mantenelfero le ragioni del pleo .7. chiamati
 factilanti p' d'erano franci . onde alcuno officiale nella citade .7. di fueo
 p' uno miglo no gli potrea offendere p' legnozia . f'ous poia del capo . coltetto

6. p
 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

37. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ferrajoli 559 (f. 6r)

38a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottob. lat. 1195 (f. 1r)

quasi diuine celans uires huic exubescende procul obstissent, simile
uulnus res publica excepit. Atq; iugatio cepit. Cetera decreto eius ex
Italia releuatus postquam celo receptus iube redit, et consilia efficien
senat? capere sult inuit. quo non uillu pium necat? i caer? seras pro
pti ad omne molendum scelus penas pendit De quoda q se filius

N Ecce dicitur aug et nunc teras inget **Octauie Sororis Augusti**
excellētissimi nūmō iteratū ab hoc iuuat omne extitū q claus
tūm ut sanetissime sororis ei? octauie uero se genūz sinōe uideat:
pp sumā aut ibe calente corpore ubi coenū dat? teras pūda acā ipi filū
ictētū sbiecto i locū suū ppo filio dicit. ut eodm tpe scilicet pō
nates et uerū languis in gmoia spoharetur et falsi sordida contagione
equinaretur. Ss cum ipietis i pudere uidis ad simū audate. raduz
fectur impio quo remo publico? reuēmis affixus est De quodaz qui

R Eptus hōt q se dicitet se dicebat **Filium Quinti Sertorij**
esse. Qs: exu filius quibit agnosceret uxor ei? nulla ui capelli potū.
quid scilicet calca q affuecāter se celo dū tulit. et dem dū de bois ei?
cōtēdit? recitū? de iudiciū adeo fauo. abilis descendit ut uix iustis q
pōitū sūis cōstratio ppli nullū relinquet locū. illa tamē qōne nō q
lūmne pētous nec uolēre plebis iudiciū religio affit.

Q Uo forte ille q cornelio Sylla ce pu. potēte i domū cō Allidionis
cepit filūz eius pīs penatibz expulit uoci feran? nō illū sū fer
allidione esse pēratū. Verū post q a Syllana uiolētia q? adana qpu
paz rediit gubernacula romai ipōi iustiore pncipe obtinere ce pub
i publicā custodia spiritū posuit. medano mlicibus temētis medio

Q Uodem pside rei pu. i cōsili. lani repsta ē. Si dem cū se pūbia
qdā pūda ac falsō credita est? incendio perūisse nihil ad se pūne
tibz bonis itēret. nec ei aut extractus ei? splēndidi telēs aut cohoreis
auoulti fauor deest? p i expionabile q? lais cōstratū uerita nephau
pōstū abitt? barbarūz quēdā ob eximia silitu? appadone regnūz

I Dem affectatū tāq Ariates effit. quō a M. Antonio iuēmpū
luce claus creat. q q pōne totūz ouētis cōstatū et gētiū credula sup
tēpūltione suffulcū caput pperio demēter iminēs iusto ipēdere sup
pūcio coegit

¶ Fins est Amen.

R eceptū p me Antonio Bereta ad Mortitō ad honore oipotētis Dei
acq glorioz qis et matris Maris: fuit h' fms die Iouis cē horā mediaz
noctis xvii mensis decembris M. cccc. lxxii.

plcmis

Ariates

re ar

ALL RIGHTS RESERVED © Biblioteca Apostolica Vaticana

39a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 902 (f. 4r)

U

pronome. Celsos appellati sunt qui emortuis matribus ce-
lecti sunt. Scimus q mortua nre mureo scuatus e. Spunq in
de in certo genui quasi ethiopiani. Numeri sola canuiffio patca
usa e. Fabbia ro cuco q trecentis see ap Cerecia flum celis q
mus ce ca lize cetitcaat duca ihimimono nym uro fi
ha nym. ioracily maleuenti sub copaco ut que pumii filii
substiliffi ei matrem au phomen imponc. obtem pane anti
quam multem frequenti in usu pronomia fuerunt. Ruth.
Cesha. R ova alla. Mureula. Bami a colore duca. Illa prono
mina amilib tracta sunt. Gavi. Lucia. Publia. nimeua. Cec
um Gava usu sup os celebrata e. Fenne enim Gavam Ceaham
Tanquim palci regis uroie optinam lauffica fuisse. Et uro
mstium ut noue mpre an Januas manii interrogat que na
uocentur. Gavao se esse dicent.

F

*Alen Marini Libe explicit Felicitex
die uigesimo quarto Augusti. Millesimo quatu
centesimo. uigesimo sexto. Scriptus ad instanciam
Andree de Valeris de Parma. Per me Donnino de
Burgolaner domini parmensis.*

**Valerij maximi factoruz & dictoz memorabilium
liber primus Incipit feliciter. lll**

Vbi romae exterrazq; gentiuz
facta simul ac deo memoratu
digna q̄ apud latinof diffusa
sūt. q̄ ut breuiter cognosci pos
sint. ab illustrib; electa autoib;
deligē constat. Ut documta
sumē uoletib; lōge iqsitōnis
labor absit. Nec in cūta c̄plec
tēdi cupido icescit. Quis eiz oīs

a. d. i. o. f.

eui gesta modico uoluminū nuō. sphēdeit. Aut q̄
cōpos m̄tas domestice pegrineq; istozie scēz felici sup
ozuz stilo c̄ditaz. ul' attēioze cura t̄ p̄tatiozi faciūdia.
tradituz se sp̄auit. Te q̄ huic cepto penes quē hoūz
deozq; c̄sensuz m̄as ac terre regim̄ eē uoluit certissā
salus p̄rie cesur. iuoco. c̄i celesti prouidētia ūtutes deq̄
bus dicturus sū benignissime fouētur. uicia seuerissime
uīdicantur. H̄z si pr̄sca ozatozes a Ioue optimo maxio
bñ ozsi s̄t. si excellētissim; uates. anumie aliquo p̄nci
pia traxerūt. mea paruitas eo iusti ad fauozes tuum
decurret. quo cetera diuinitas. opinione colligit. tua
p̄nt; fide p̄no auitoq; sider; par uidet. Quoz. eximio
fulgoze multū cerimonis n̄ris iclute clāitatis accessit.
deoz eiz reliquos accepi; cesares dedim;. Et q̄ inuītū
acultu deoz petē iāio. de c̄ditione eius. sumatū
differam.

. De religione.

Maiorez statas solēnesq; cerimonias p̄uificū scia. te
ne gerendaz rez autoritate augurū obsuatē
uatū libris portentozū depulsi. etrusca disciplina ex

40a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 903 (f. 1r)

reges capetus filius. agrippas filius. postioresque duces metus
suffetium & tatorē cleolus uocatos. n̄ cēta his Ad sabinos
in̄gredūtur et tātū tatus. nūna; p̄piliū & patrē eius p̄pī
p̄pilius. Cuisde; regionis p̄ncipes enumerāt. putlanū Lauā
num. valesius. metium. curcius. aliū. firmū illeaticus. Etruscis
noīant. laertes. porfennas. Abēq̄colis septimius. inēdius. p̄mū
regē cor. & ferore. resius. q̄ uis cōstituit. I hūc modus uāro
nūl sentētū subreuitur. Romanos autē arbitradus ē abalba
nis & sabinis multiplicādoz noīus c̄suetudēz traxisse. &
qm̄ ab illis st̄ orti. oīū autē q̄ ad unūquēq; n̄m̄ definiēdius
excogitata sūt. eādēz uis significādi hōiez obtinet. q̄ p̄petate
dicitur h̄c distat. q̄ eo gens cognoscitur. ideoq; dicit̄ gēti
lius. cetā ordie uaiantur. Nam qd̄ p̄ponit̄ p̄nom̄. quod post
fertur cognomen. qd̄ adultus dicitur agnomen. & uozū feri
es nō ita ut expoliū semp̄ luata ē. Ad dūto eīz ī cōsulūz fa
stis p̄plexus usus p̄noīus et cognominūz fuisse. dicit̄ hū postu
mum. comūz. Azūchum et postumum ebu

. Explicit valerius maximus felicē.

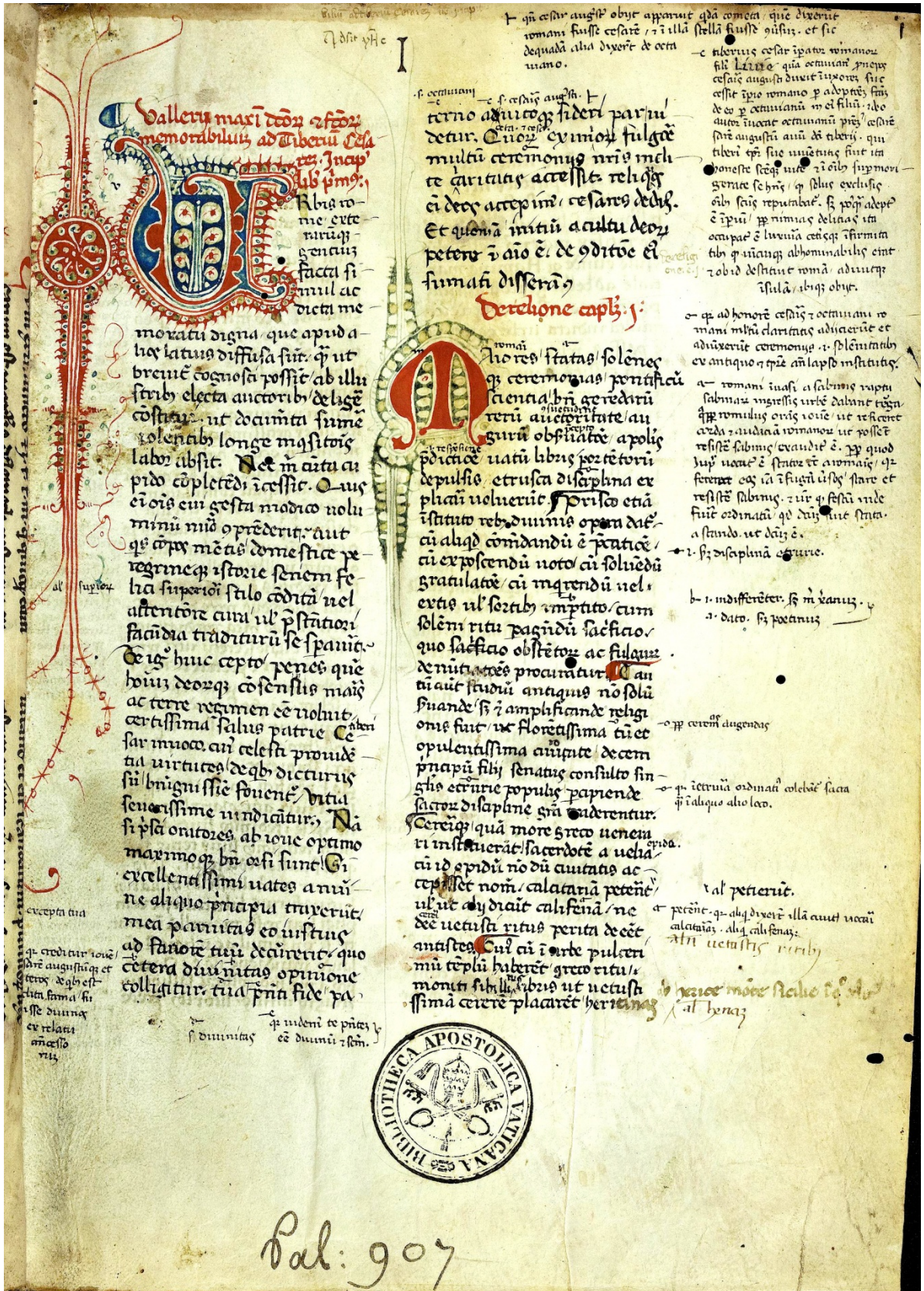
S

Scriptus Florentie Anno dñi M̄ ccc̄ nonagesimo septimo die
decima septima octobris.

si estis augst' obyt apparuit qda cometa que dixerit
romani fuisse cesare / i illa stella fuisse gulfu. et sic
dequada alia dixerit de roma
mano.

si estis augst' obyt apparuit qda cometa que dixerit
romani fuisse cesare / i illa stella fuisse gulfu. et sic
dequada alia dixerit de roma
mano.

Valerii maxi deoz a foz
memorabilis ad triberu Celsi
Inap
lib p m q

Magna ro
me exte
nuruq
gentiu
facti si
mul ac
dicti me

moratu digna que apud a
lio latius diffusa sunt. q' ut
breuit cognosca possit ab illi
scrib electi auctorib' de h'ge
costituz. ut doamita sume
volentib' longe magis tois
labo absit. **N**ec m' autu au
pido copletedi iacessit. Quis
ei ois em gesta modico nolu
mini nio opr'ederit. aut
q' op' m' eas domestice pe
regimeq' istorie senem fe
lia superior' stilo coditi uel
attentore cura ul' p'statoz
facienda tradituru se spauia.
Eig' huic cepto penes que
houz deozq' cosenslus maig
ac terre regimen ee uoluit.
certissima salus patrie. **C**e
sar muoca an' celesti provide
tia uirtutes de qb' dicitur us
su' benignissime fouent' uita
senoissime uindictatur. Na
si p'sa onitores ab ioue optimo
maximoq' bn' exi sunt. **G**i
excellentissimi uates a nu
ne aliquo p'ncipi traxerut
mea paruitas eo iustuz
ad fanore tuu' dearent. quo
cetera diuinitas opinione
colligitur. tua p'na fide pa

terno aduicog' fideri par ui
detur. **Q**uoz ex mior' fulga
multu' ceremonis nris meli
te aritiaz accessit. reliq's
ei deoz accepim' cesares dediz.
Et quonia' mitiu' a cultu deoz
petere i' aio e. de oditoe el
sumati differa

De rehone capli j:

Mo res statas solenes
q' ceremonias pontifici
aencia bn' q' reditu
teri auctoritate au
guru' obfiliat' apolis
p'ntice uatu' libuz por'etori
depulsi. etrusca disciplina ex
plicati uoluerit. **P**risco eti
istatuz reb' diuinis op'ari dat'
cu' aliqd' comidandu' e' p'ntice
cu' exposcendu' uoto cu' soluendu'
gratulate' ai magendu' uel
extis ul' sortib' imp'ato. cum
soleni ritu pagudu' sacrificio.
quo sacrificio obfiteoz ac fulgur
de nutu' ares procuratur. **A**n
ti aut' studiu' antiquis no' solu
suande' s' i' amplifimand' religi
one fuit. ut florentissima tu' et
opulentissima ciuitate decem
p'ncipu' filij senatus consulto sin
glo' ecurie populoz p'prie de
factor' discipline g'ru' uiderentur.
Cereiq' qua' more greco uenem
ri instituerat' sacerdot' a uel
ai id' opidu' no' du' ciuitatis ac
cepisset nom' calatana petent'
ul' ut ay dicit califena' ne
de' uetusta ritus perita de'et
anastes. **C**ui ai i' arte pulcra
mi' teplu' haberet' greco ritu
monu' s'ib' lib' ut uetust
ssima cere' placaret' heretiaz

si estis augst' obyt apparuit qda cometa que dixerit
romani fuisse cesare / i illa stella fuisse gulfu. et sic
dequada alia dixerit de roma
mano.

si estis augst' obyt apparuit qda cometa que dixerit
romani fuisse cesare / i illa stella fuisse gulfu. et sic
dequada alia dixerit de roma
mano.

si estis augst' obyt apparuit qda cometa que dixerit
romani fuisse cesare / i illa stella fuisse gulfu. et sic
dequada alia dixerit de roma
mano.

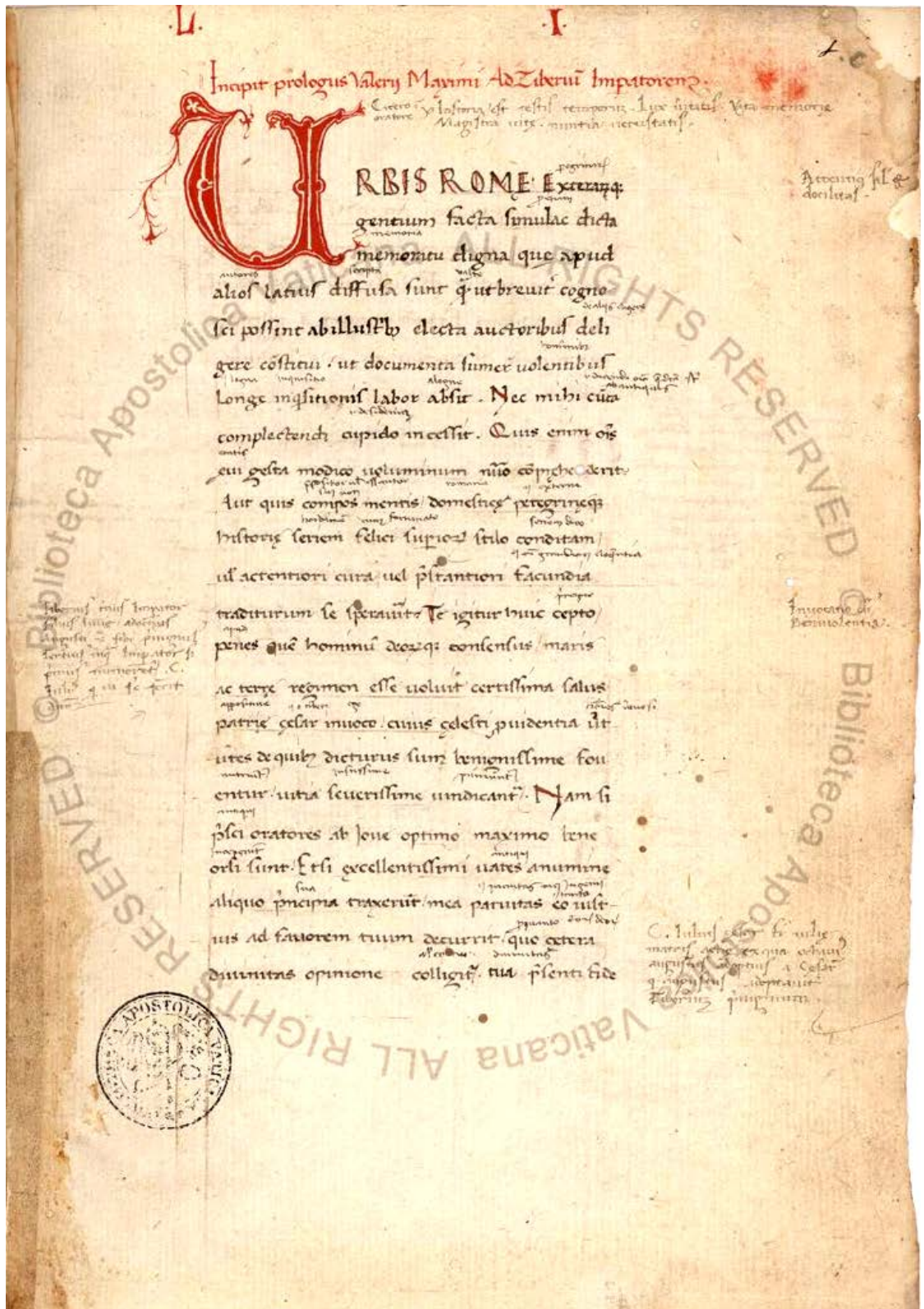
si estis augst' obyt apparuit qda cometa que dixerit
romani fuisse cesare / i illa stella fuisse gulfu. et sic
dequada alia dixerit de roma
mano.

si estis augst' obyt apparuit qda cometa que dixerit
romani fuisse cesare / i illa stella fuisse gulfu. et sic
dequada alia dixerit de roma
mano.

Pal: 907

42. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 907 (f. 1r)

43a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. lat. 865 (f. 1r)

Idem barbae quendam Similitudinem Capadocae Regionis
 affectantem tñ Araxes esset quem a Marco Antonio interent
 uns luce clarius erat quāq̄ penetron orientis Civitatum et gentium
 crudela suffragatione fulectum caput Impio domenter iminens iusto
 impendi supplicio Cogit

Explicat lib nonus.

Valery Maximi Dictor Ac Factor Memorabilium
 liber Explicat Fluente Año Dni M cccc xxxviii Mensis
 Augusti Luce Quarta decima hora vespina
 Tempore Eugenij pape Quarti

Deo Gratias Amen. Amen.

Facto sine pia Laudeur Virgo Maria

43b. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. lat. 865 (f. 128v)

Dandum est aliquid loci & alienis. **Extrema.**
 exemplis: ut domesticis aspa ipa uarietate delectet. Har-
 modii & Aristogitonis: qui athenas tyrāide liberare
 conati sunt: effigies aeneas, xerxes ea urbe deuicta in re-
 gnum suum transtulit. Longo deinde interiecto tēpore
 Seleucus in pristinam sedem reportandas curauit; Rhod-
 diuq; eas urbi suae appulsas cum in hospitium publice in-
 uitassent: sacris & pulcherrimis collocauerunt. Nihil
 hac memoria sentius que tantū uenerationis in tā par-
 uo ere possidet; **Q**uantū porro honoris athenis Xe-
 noctati sapientia puer ac sanctitate claro tributū est:
 Cum testimonium dicere coactus ad aram accessisset:
 ut more eius ciuitatis iurata omnia se uere retulisse
 uniuersi iudices consurrexerunt & proclamauerūt, ne
 iusiurandū diceret. qd; sibi met ipis postmodū dicen-
 de sententiae loco remissum non erant sinceritati eius
 concedendum existimauerunt

- I. De indole. De ist q ex illustrib; uiris nati .VI.
- II. De fortitudine. cetiq; culti sibi licē q mos patri
- III. De patientia. pmitteret indulserunt.
- IIII. Qui huic loco nati clari. De fiducia sui. .VII.
- V. De his q a parentibus degenerauerunt. LIBER .III. INCIPIT.

ATINGAM QVASI EVNABVLA QVEDA
 ecclementa uirtutis animiq; proce-
 dent tempore ad summū gloriae
 cubner puenturi: certo cū indol-
 lis expimento dato gest referā;
Aemilius lepidus puer ē tūc
 progressus in anē hostē intere-

Eusebius a eprib;
 Harmodi & aristogiton hipparchū
 tyrannū interfecerūt: & lexna me-
 reuice amia eoz cū tormis roge
 reuic ut suos pderā ligua suam
 amputa
 ui
 e

Cicero in orōe p corn. balbo.

44. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. lat. 876 (f. 41r)

45a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. lat. 939 (f. 1r)

habuisti cuius ex oraculo reddita uox inie
 rum equi si eo parlatiis puer. In d ai
 to carbundis quasi delinā lacrum formā
 reūterat medir in rege. Italmi sepe
 nio a se contumeliosus dicit. absente laaf
 stum em sap iustū laro au nom car equi
 papnar ad deos usq; amillandos demor. ai iustū sup
 phra pependit. **ci o p xij de philipo**
Quem oraculo. naxedonim rege.
 ver philippus admodum sit a quadage
 se molenna saltem suam custodiet ro
 to regno distingi curru iustū emiq; laā
 q in dexta quadaga noamir sempita
 mit. Nec tamen demitannū pūali genē
 fugit. Nam pūlamias in capulo gladij
 quo eum occidit quadugam hūit celatā.
ci o p xv de alexandrio. ca. iij.
Quem pūlar necessitat in pane
 filio consimilis. alexandrio apparuit. Siq;
 talanus in dno sua sponte. ardeni rogo se
 suppetentis nūpellanis abeo quid aut nū
 dare aut dicere uellet breu te inquit iud
 bo. nec id sit ā q; nolimituum em se iura
 excellim rapida moty alexandri sūsequi
 ta ē. **ci o p xvj de Remige. iij.**
Regios mētis magnitudine mirabili
 Remigis casus equat quē in helere tarou
 senmā hantentem cum enam sine abie
 cisset. altero latere repaullim cōtūm
 flucis in nante renitit. Itaq; in sen siml
 ac felias complo rati pūxta sint gra
 tulans. **ci o p xvij de filio pūlic rege.**
Quid illa rione delubria nante mē
 pūto humanis fuisse addenda fūit. tolle
 in bīta quid q; sentina carneē. Cereū et
 ipā inuiculis amūanda. Nam et pūlic
 Bithūie regis filij eodem nomie q; pē p
 supior adme dentam imū os equaliter
 extensim hūit. nec ad spēm defome nec

ad usum ulla ex parte incommodum. **ci o p**
Quecatis no xviij de filia meidans.
 regis lu Dupetne laodice regina nati
 dupha q; me dentam defome admod
 comes filia nati a pompeio demā fuit.
ci o p xvij de philipo. iij.
Ne illius q; d parte admodum odi
 h quem constar en cetia anelunim
 usum et ut a libeo pūti Carragūesim
 egredientes classis mūerit. **ci o p xx**
Oculus d. Anilome. apeleno.
 eius admittabilio. Anilomeis. uelēni co
 qd. Athenenses ob exmias assidūte ee
 ecam pūis refectam muenēt. am eni
 aliquotē capnū et alūna elapsim
 cepissent. **ci o p xxj de Annapro poeta.**
Annapro poeta Sidonius omnib;
 annis uno tū die quo gūmēat febrū
 pūca lant. Cūq; ad utamā senectutē
 pūemsi nati hūo cetio illo capūta ma
 bi consimpt ē. **ci o p xxij de polihano.**
Heloco apē referunt. **hypocrite.**
 polihant et hypocrites philolophi eodem
 die nati eiusdē pūpūis epūara fecam
 sequim parantem etiam possēdē. Alēdē
 q; scōle uōione amūca eodq; monitro
 pūit ultima senectate extūm. Tam eq;
 lem fōmne pūte atq; amente sonētare.
 Amf non ipūis celēlis conēcedē hūi ge
 nūtam nūrtam et simtam pūte. **ci o p**
Qua ip lxx polihant aut in libeo pūe
 nllim regis aut in roge clausimo aut i
 uate ingenij florentis aut in mris cūdi
 cillimis aut in homie sōens ignote. n
 ipā quod omis lone mālq; marete. m
 fec ratiōne ream nantū reddēte nō
 magis q; qui utā simēstres capis. Cere
 genitā rantepe dileceat quas lūgūm
 affixis ad salūte auclam herbe di

45b. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. lat. 939 (f. 11r)

46. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Reg. lat. 945 (f. 4r)

accontate. Et questa storia toccò ezioſo nel principio del
quarto libro e dice andando primaſe lenani & Romani & uer
genſole quelli diſparſo ſtando alle fineſtre delle loro caſe
nima de uolente gl'aliſſimo & compatente. Et ſolamente
p' ſuggo. l'altra furono tutte pacſe e menate nel porto. Et
lipudiam alle nauſi & colere che primaſe erano utili furono
molti & tutti gl'altri poſſi et uenduti & mandati da roma
ambaxadori. Ataranto che delle loro muſie ſilamitelli
no recarono che furono facturi et colere muſie creſtate

ſolente ragioni gra
ndiſſima guerra
nacque. Ond' emi
lio conſola conſole
de romani. Alſi luo
ſini et locaſe di
vanto & conſueto &
confero leguſtato
no & preſono molte
tate & caſſola. Et la
maguſia d'accontu
ragione auano u
cruata. Et d'accontu
uandatione. Et d'
vanto nobiſſima
citta doue fue loſtu
dio diſparſo. Et ne
la quale d'accontu
tantiſſima. Et
loſtudio d'accontu
grage. Et ſolente
nte. Et ſolente
die. Et ſolente
bro. Et ſolente

accontate. Et questa storia toccò ezioſo nel principio del
quarto libro e dice andando primaſe lenani & Romani & uer
genſole quelli diſparſo ſtando alle fineſtre delle loro caſe
nima de uolente gl'aliſſimo & compatente. Et ſolamente
p' ſuggo. l'altra furono tutte pacſe e menate nel porto. Et
lipudiam alle nauſi & colere che primaſe erano utili furono
molti & tutti gl'altri poſſi et uenduti & mandati da roma
ambaxadori. Ataranto che delle loro muſie ſilamitelli
no recarono che furono facturi et colere muſie creſtate

Teano e uno luogo comune nella città sicome lapagea o laorte
doue hanno iſtragunano & ordinano loro conſigli. Et questa era
uſanza in ſicilia. Allora tutto quello paefe era chiamato ſicilia ſi
come dice Seneca & ſancto Jeronimo nella piſtola a paulino che
dimanzi alla biblia. Lucchya tarantino & quella meſſima bocca
d'arabſa laquale era ſi appellata Grezia. Platone fattoſamente po
ſſe et cetero.

accontate le l'auce di quanto fabio maximo offeranſi a
noi luomini dimaraugloſa fermeza laquali mandati a
baſſadoci da ſenato. Ataranto ad adomandare certe coſe
conno ſiacofa che uauereſſimo riceuute graui ingurie et
lano. Altrefi foſſe bagnato d'arabſa menati nel teatro come
e uſanza digrezia fecono lambaſciata loro impoſta ne al
cuna coſa delle riceuute ingurie ſidolſono aao che nò pa
ſſaſſimo il mado. Et dentro dellozo pecto inſpecto dello an
tico coſtume diuelleze nò poteo p'dolore d'inguria aduegna
che grauiſſima coſa ſia acòportare. O ſitta d'ataranto p
certo tu nouaſi il fine di fare lezichegge de lequali tu eri a
bondata di qui adimuidia po che mentre che tu faſtidiola
mente inſuperbita per labellezza della preſente fortuna
raguarda loſtabilimento della orrida uirtu legato et cò
quanto inſe medefimo. ciera et ſinemorita cadefi nella
fortiſſima ſpada del noſtro imperio.

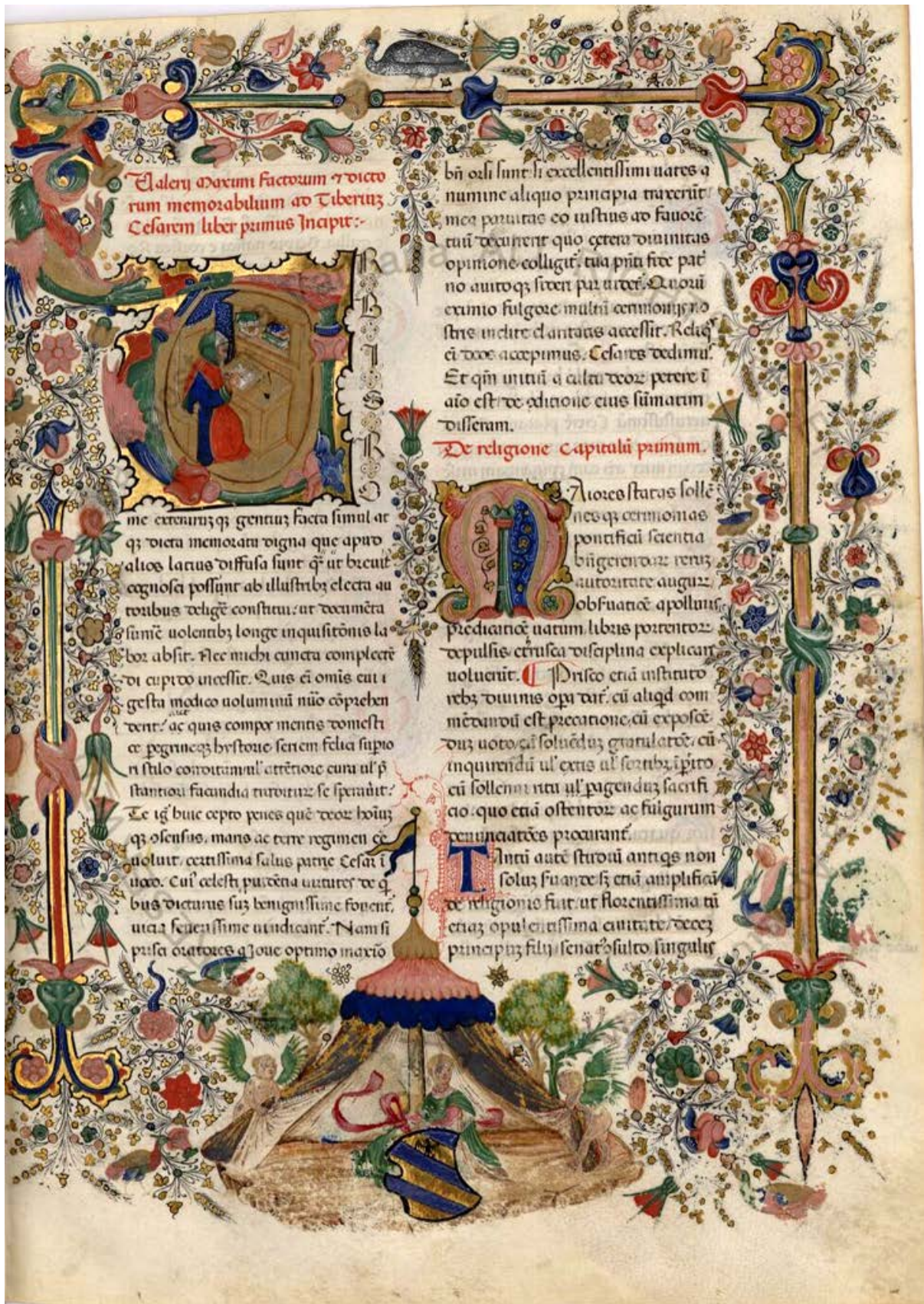
a aao che inſapiffi dal coſtumi p'duti per alondanga a
li rigidiſſimi ordinamenti d'noſtri maggiori. dico che il ſe
nato dala penna facea ſuo còtinuo riſedio in quello luo
go che oggi ſi chiama ſenatello ne aſpectaua deſſere pro
mandamento conſpecto diragunari. Nam di atato uen
ta per certo al acorte po che elli giudicaua colui eſſere cit
tadino di debile lode che uſaſſe l'aditi uſicy del comune nò
per ſua propria uolonta. ma per mandamento. po che di
quello che ſi fa per forza d'imperio e da ſaperne grado

O ſitta d'ataranto p
certo tu nouaſi il fine di fare lezichegge de lequali tu eri a
bondata di qui adimuidia po che mentre che tu faſtidiola
mente inſuperbita per labellezza della preſente fortuna
raguarda loſtabilimento della orrida uirtu legato et cò
quanto inſe medefimo. ciera et ſinemorita cadefi nella
fortiſſima ſpada del noſtro imperio.

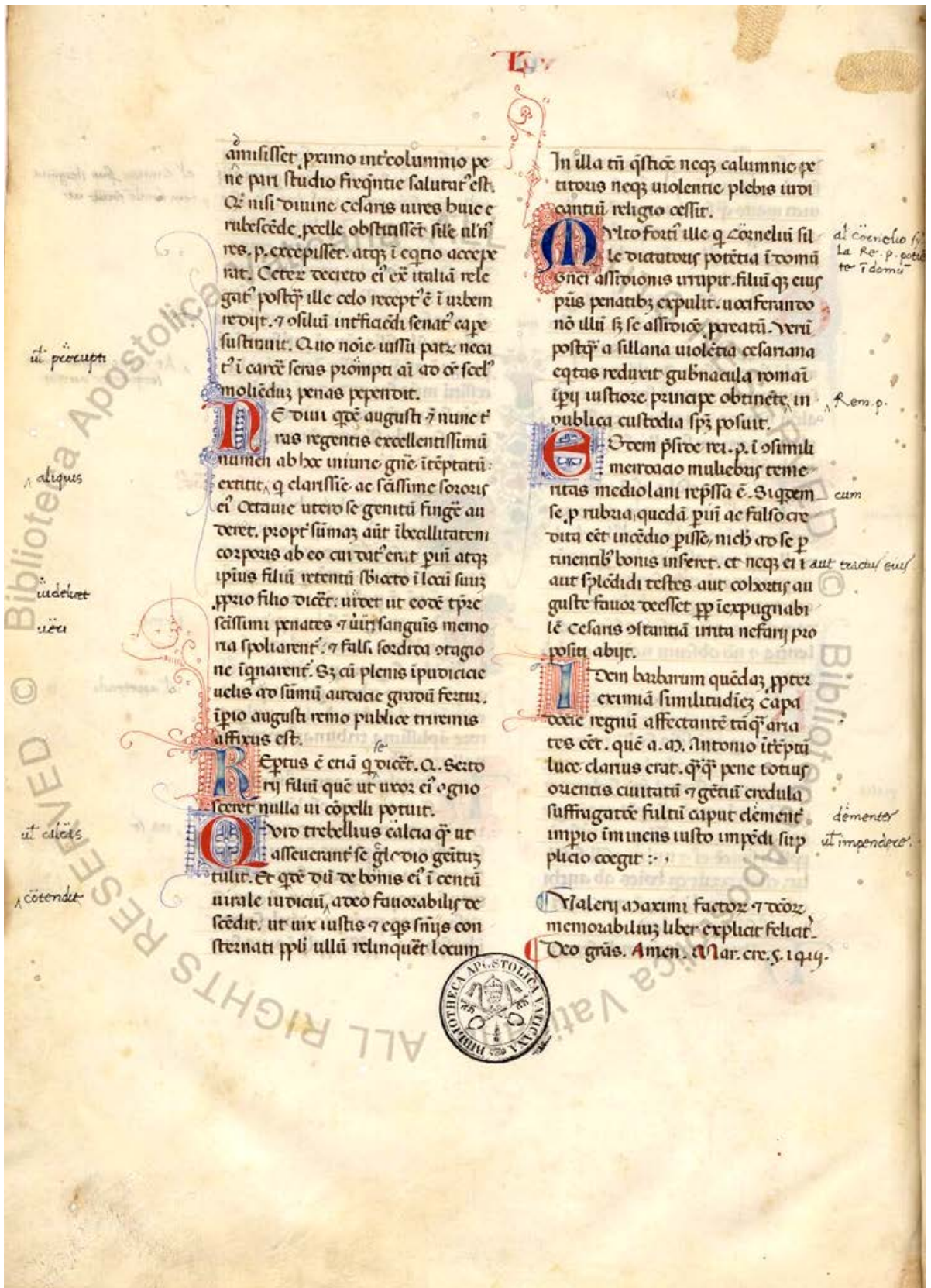

47. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ross. 419 (f. 1r)

48a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 418 (f. 15r)

amississet. primo in columbio pe-
ne pari studio frequentie salutar' est.
Q' nisi diuine cesaris uires huic e-
rubescente. pelle obstassent sile alii
res. p. excepisset. atq; i egru accep-
nit. Ceter' decreto ei ex italia rele-
gat' postq' ille celo recept' e' i urbem
redijt. 7 osiliu interficendi senat' cape-
sustinuit. Quo noie iussu patz. nea-
t' i carce senas prompti ai ad or' scel'
moliendu' penas pependit.

NE diu q' augusti 7 nunc' t'
nas regentis excellentissimā
nūmen ab hoc uniuersū gnē itēptatū.
extitit. q' clarissie ac fassime sororis
ei' Octaue utero se genitū fingē au-
deret. propt' sumaz aut' ibcallitatem
corpous ab eo curat' enat' pui atq;
ipius filiū itentū sbiecto i locū suū
pprio filio dicēt. uider' ut eodē t'p'e
fassimi penates 7 uir' sanguis memo-
ria spoliarent'. 7 fulti. sordida otagio-
ne ignarent'. Sz ai plenis ipudicacie
uelis ad sumū auidacie gradū fertur.
ipio augusti remio publice truenis
affixus est.

REptus e' etiā q' dicēt. Q. Scito
riū filiū quē ut uxor ei' agno-
sceret nulla ui cōpelli potuit.

Quō trebellius calcia q' ut
asseuerant se gl'orio genituz
tulit. Et q' dū de bonis ei' i centū
uirale iudiciū. adeo fauorabilis de-
scēdit. ut iux iustis 7 eqs snis con-
sternati ppli ullā relinquēt locum

In illa tū q'stōe neq; calumnie pe-
titous neq; uiolentie plebis iudi-
cantiū religio cessit.

Marco forti ille q' Cornelii fil-
le diatatoris potētia i romā
snei assidionis utripit. filiū q; eius
pūs penatib; expulit. uociferando
nō illi s; se assidōe paratū. Verū
postq' a sillana uiolētia cesariana
eqtas redijt. gubnaula romāi
ipū iustiore pūncipe obrinetē. in
publica custodia spz posuit.

Sextem p'store rei. p. i osimili
memorāo muliebus teme-
ritas mediolani rep'ssa e'. Sigtem
se. p. rubria. quedā pūi ac falso cre-
dita eēt incedio pisse. nich ad se p-
tinentib' bonis inferet. et neq; ei i
aut sp'ledidi testes aut cohortis au-
guste fauor deesset. pp' iexpugnabi-
lē cesaris ostantiā imita nefarij pro-
positi abijt.

Idem barbarum quedāz p'p'ez
eximā similitudiez capa-
dacie regnū affectante tā q' ana-
res eēt. quē a. ad. Antonio itēptū
luce clarus erat. q' q' pene totius
ouentis ciuitatū 7 genū credula
suffragatōe fultū caput dementē
impio imincens iusto impedi sup-
plicio cœgit.

Maleny maximi factor' 7 rēoz
memorabiliz liber explicat felicit.

Deo grās. Amen. Mar. cre. s. 194.

ut p'cepti

aliquis

uideret

uici

ut cōtēdit

cōtēdit

al' Cornelio f'p'
La Re. p. eotū
to i domu

Rem. p.

cum

aut tractus eius

dementor

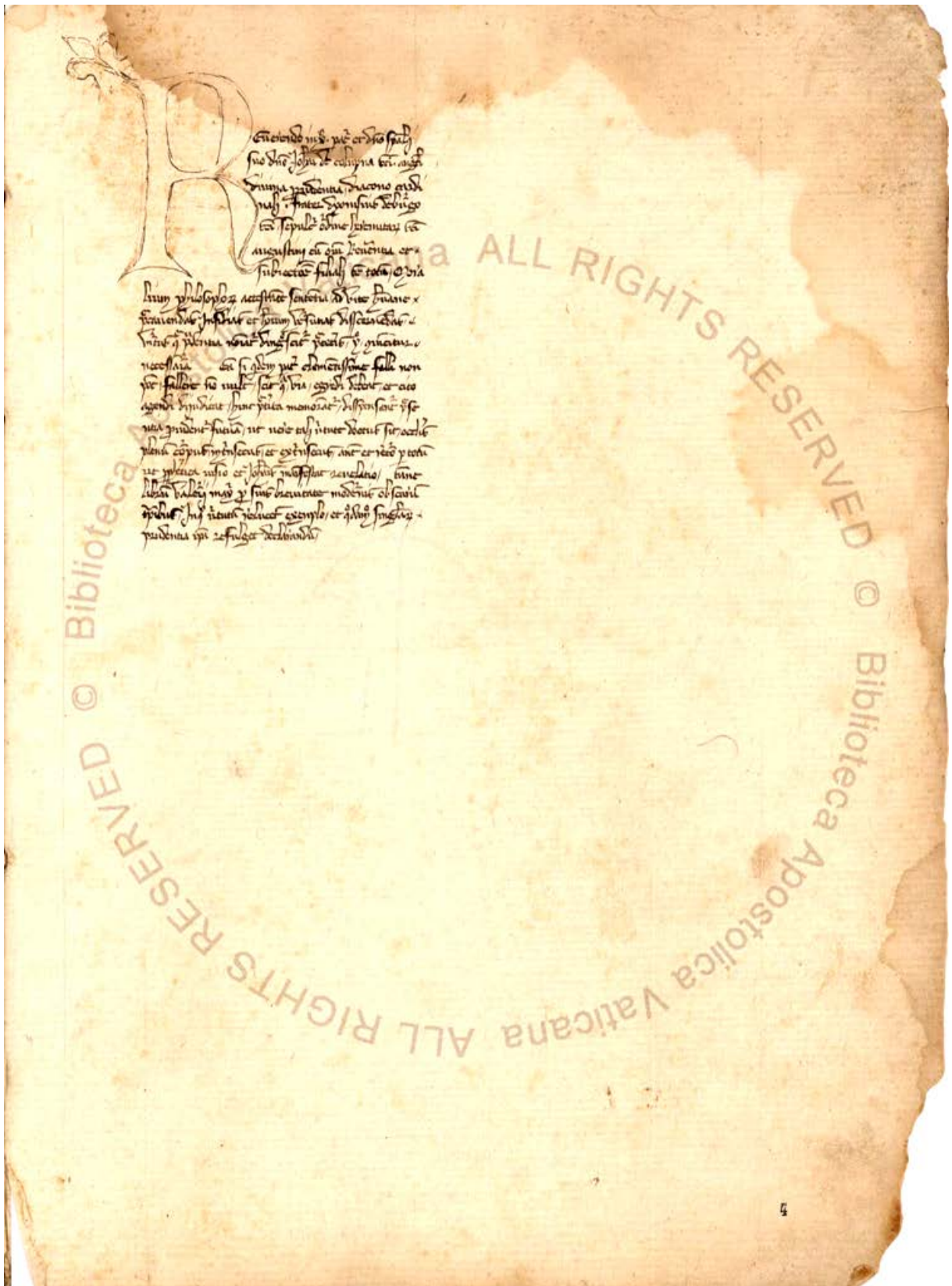
ut impendat.

48b. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 418 (f. 124v)

49. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 434 (ff. 1v-2r)

50. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1846 (f. 4rA)

Alexi. d. xxi. An. i
clarissimi feds. r. d. i. c. o. r. m. e. m. o. r. a. b. i. l. i. s. r. o. m. a. n. o. r. u. m. a. c. c. e. t. o. r. u. m. l. i. b. r. i. p. r. i. m. i. Prologus incipit.

His Rome
extenuatq; i
genantz fiera
siml ac dea i
memoratu di
qua. que apd
alios latius distulsi it qua ut bre
me cognoscq possint ab illustribz
electa antiquo deligere scripta. ut
documenta sume uolentibz longe
inquisitionis labor absit. Nec michi
causa aspietendi caputo iocessit. Qs
eni omis em gesta modico uolumi
ni nudo aspietent. Aut quis ope
ritas romesice pognepq; hystorie fi
ent: felix sicutu istlo qdntum uel
arctiore cura ut pibntionz facin
dia tradunt se sperabit. **T**eg
hinc cepit penes que hoiz dox q
osentis. maris ac tre rognitna
esse uoluit dntissima salus pame ex
sar iuoco. cui celati prudentia: q
tates requibz uicinus si. bntiq;
sime fouent. uita seuelissime un
dicant. Na si pnia oratores ab io
ue optimo maris bis ocl st. q. n.
excellentissim iuices anue aliq
pni arceat: mea pntas eo uis
adsumoz tui decipit. quo ocl
vinitas opione colligit. ita q; pte
senti fice patno amozq; f. d. l. par
uident. q; uoz eximo filgore i
muli dntimonis nro inclite a
lactatis accessit. Reliquos ei rooz
acceptim. celares roent. **E**qui
miam aculz rooz pte lato est
de eoditoe ei sumat distiam.

Exphat plogus. **I**ncipit
cauli libz pmi.
De religione. **C**ap. i.
De neglecta. **C**ap. ii.
De religione. **C**ap. iii.
De omnibus. **C**ap. iiii.
De plogis.

De somnis. **C**ap. v.
De miraculis. **C**ap. vi.

Exphat cauli. **I**ncipit. **V**aleh.
o. xxi. An. i clarissimi feds. r. d. i. c. o. r. m. e. m. o. r. a. b. i. l. i. s. r. o. m. a. n. o. r. u. m. a. c. c. e. t. o. r. u. m. l. i. b. r. i. p. r. i. m. i. s. i. m. u. s. i. n. a. p. i. t.

De religione. **C**ap. i.

Mores
stinas sollemp
nes cdmoma
pontificum
bri genis res
auctoritate t
auguz obbia
nonq; uaci libris potentoz depul
sis etica disciplina exphat no
buzunt.

Pulso ena istigro reb; di
uinis opa dat. Cu ad aut
danti est pando. al expoi
rendi uoto. Cui soluerde gratia
pomes cu inqrendi: ut exis n
faculo impio. Cu sollemp ritu p
agendi. sacficio. d. f. ostentoz
fulgur demitatioz pauat.

Tant at sturdi antiquis
no sibi obfuant: s; q
amplificande religione
fuit: ut florentissima tu a opule
tissima antite: deo pnapu fily
senatus stules ecume pphs ppi
ente sacroz discipline g trarent.
Cetiq; qua more gro uenerat in
stuerat: sacfotes aucta: ai io op
prou no di ciuitatis accepisse no
men calicoma petent. ut ut alij in
ait calliphoena. ne dee uenustis r
tibo pti d est amites. Cui am
turbe pulcrima cepu hrent gro
rigni moim stulio libris ue ueni
sissima cerem placaret. berna qm
sacra et inde nra crecebat. qudi

apollinica p dicatione
al soluenti gndante.
cp. i.
al beati

Retro pubes tremas affix'e
Certe est i qui d' dixeret
de laura Sexton' illi.
Dae ut agnosceret uos eam
ita in compella potuit.

Quia affedant se clodio
gentili tulite. Et quide diuin de
eius eundem inuenit ur
ale uicium apca fauorabilis d'
centur. ut uere iustis nequis i
sententis contumaci uisus re
liquit local. in illa m' qdme n'z
calip me potioris neq' uolent
ne picoris uoluntate uiocantui
religio cessit.

Multo fortis ille qui Cōnely
Sylle uictoris potētia
i demū sine aliois irrupit.
filiq' eius p'is penatib' cepu
lit uociferando nō illū s' se as
dicoe p'cedat. uex post q' a Syl
lana uolentia Cestiana eq'at
reducit gubernacula romanū im
pi uictore p'ncipe optinente i
publica custodia spiritui possunt.

Quod p'ide rei publice
mendacis mediolani rep'ia est
Significat si se p' m'bra que dam
p'm ac f'lo credita eēt incendio
p'isse. nichil ad se panentibus
bois iseret neq' ei aut spleū
di testes aut cohortu augu
ste fauor decēt. p'p' i'ec' u'g'oi
le: Cestis uictoria uicta ne
phazū possit abire.

Idem barbas q'da p'p' exi
mia similitudinez capa
toe regni affectatez tam q'
maches eēt que a orarco in
tonio seempū luce clarus er
at q' q' pene totius orientis
ciuitatu i gentiu credula i
suffragatione fūctū caput ele
uiter imperio imines uito
ipendi sup'placō coegit.

Explicat ualeu oraxi f'ioz
q' d'cos mod'abilu urb'is
rome. ceteraz qz gentiu libe
non iulamus. feliciter.
Clazuit aut uir iste clarissim'
ualeu' oraxim' t'p'ib' diu
augustū. quo imp'rate natus
er'ps. Et ecce aug'ro d'caunt
hos libros. **F**loauct' i eo q'z
uiri illustres. **T**ercius Lu
patunus sim' hystoricus.
Secus p'ragoic'. **A**
thenodozus thazseu' stoyau'
p'hy. **O**zarcus uer' flacc'
g'maticus. **Q**uidius n'ato
u'rgilius mantian' sim'
poetaz. **O**zarcus Terenti'
u'arro rez diuinaz q' h'iazū
p'itissimus. **O**zarcus. **T**ul
lius. Cicero romal eloqui m
ba. **C**ornific' poeta. **C**oe
nell' nepos sepeoz hystoricus.
Ozarcus u'arus poeta. **C**oe
nelus gallus foro iulien' po
eta. **N**umag' pl'ac' orato
Ciceronis discipul'. **A**crac'
orator. **E**milus uacer' uo
ronensis poeta. **O**zarc'
acc' uenissimus poeta. **O**z
cus porcius Caro latin' de
clamaroz. **I**ul' hyrcus i
policastoz g'matic'. **A**lbu
t' Syllō nouaziensis rhetoz.
Codellus spolemus g'ma
ticus. vii merito d'ca p'ot' te
st'z flozuise. i q' d' orb'is i
pacē hūit uniu'is.

5 ps in p'ho
sup' ubi par
no amito q'
liber' i pot'
q' sybaro e
h'ut Otoma
no fil' adopa
uus. p'za.

Pincipit quoqz fuit uolu
men hoc ueroz p'yme
1072 Anno d'ni. 05. ccc. xlvij.
Deo gratias. Amen.

Oscamus hui' op'is lib' q'
uultam? E negligentia i
maluolentia lib'az q'z repe
rut. Ad u'uator uero trulos
er' habebat. segre fortalis.
tam d'imo m' hoc est d' p'note.
epytoma replentat.

51b. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1917 (f. 90v):
sottoscrizione ricopiata dall'originale, data reale in margine erasa visibile ai raggi UV

DE URBE ROMAE

De urbe gentium sui sicut
ta memoz, in digna que
apud alios disticta sunt
ne breuiter cognoscere possint
sunt ab illustribus electis
autobis delige gstru u
decumeta sume uolentab
longe i quisiom lator ab
sic. Nec in oplenandi aut
pito iellit. Cuy eiz ois
cui gesta motie uolumi
nu nup optendeit. aut
que ppos meing domo
sue iocine qz ystote
sezer felia supioa thlog
odiaz ul' attencoci cura
ul' pstantiou fupidia tra
diziuu se pauerit. C
De hunc cepto pence
que hoim dwozqz oten

De urbe gentium sui sicut
ta memoz, in digna que
apud alios disticta sunt
ne breuiter cognoscere possint
sunt ab illustribus electis
autobis delige gstru u
decumeta sume uolentab
longe i quisiom lator ab
sic. Nec in oplenandi aut
pito iellit. Cuy eiz ois
cui gesta motie uolumi
nu nup optendeit. aut
que ppos meing domo
sue iocine qz ystote
sezer felia supioa thlog
odiaz ul' attencoci cura
ul' pstantiou fupidia tra
diziuu se pauerit. C
De hunc cepto pence
que hoim dwozqz oten

hij man' ac sic regim' et uoluit conat' salu' pte Cesar in co.

cur celesti pudentia uirtutes de quib' dicitur suz benignit' p'one
tur uiaa seu ezillie u' d'icantur. **M**as si p'p'ia oratores a ioue
maris optio b'ni orsi sut. si excellant uates a munime aliquo p'n
apia trayerit. ma' p'ntas eo uis' ad fauoz tuu decurrit. quo ce
teza diuinitas op'p'ios colligitur. tua p'nce fide patre u'ito q' fide
zi paz uidet. Quoz eximo fulge' m'ltu' cerimonis u'is in d'ite
claritatis accessit. d'oz eiz reliquos accepim'. Cesar' d' d'it. C
qm' m'itau' a cultu' deoz p'ce i' a'io q' de g'dice' et sum' d'iz d'isaz.

Maxice statuz solenez qz cerimoniaz pontificaz foz ubi q'z et d'ia
zuz rez autoitate auguzi z ob'ruate u'p'ollim' p'dicant' u'icuz
libris potentoz depulsi' et u'ca disciplina e'pl'icari uoluerit. **P**
P'nto i' m'ltitudo reb' diuini' opa d'icaz. au' aliquid com'edanduz et
f'ntoz au' aliqd' exp'osenduz uoto. au' soluenduz q'z d'icaz. au' i'quize
d'uz e'p'uz ul' d'oz ubi ip'nto au' d'icem' zitu pagenduz i' d'icaz q'z e'ca
denic'at'ozes ostentozumaz. f'ulgaruz p'cauz u'ituz.

Tantum uic studiu' antiquuz no' solu' f'ruante q'z i' ampliat' d'icaz
ligionis fuit. ut florentissia ni z opulet' s'ia au' d'icaz. no' p'p'ia
sily senatus' osuluz f'ingulic' et u'ca i'p'lis p'p'ie d'icaz. d'icaz p'p'ie
qui tradent'. C'ezet q' q'z u'ice q'z u'enezaz i' d'icaz. d'icaz cum
id op'ituz n'adu' aut'ituz. accep'illi nom' e'cauz. p'et'et' ul' u'aly d'icaz

Cesar
Jupit

De urbe gentium sui sicut
ta memoz, in digna que
apud alios disticta sunt
ne breuiter cognoscere possint
sunt ab illustribus electis
autobis delige gstru u
decumeta sume uolentab
longe i quisiom lator ab
sic. Nec in oplenandi aut
pito iellit. Cuy eiz ois
cui gesta motie uolumi
nu nup optendeit. aut
que ppos meing domo
sue iocine qz ystote
sezer felia supioa thlog
odiaz ul' attencoci cura
ul' pstantiou fupidia tra
diziuu se pauerit. C
De hunc cepto pence
que hoim dwozqz oten

De urbe gentium sui sicut
ta memoz, in digna que
apud alios disticta sunt
ne breuiter cognoscere possint
sunt ab illustribus electis
autobis delige gstru u
decumeta sume uolentab
longe i quisiom lator ab
sic. Nec in oplenandi aut
pito iellit. Cuy eiz ois
cui gesta motie uolumi
nu nup optendeit. aut
que ppos meing domo
sue iocine qz ystote
sezer felia supioa thlog
odiaz ul' attencoci cura
ul' pstantiou fupidia tra
diziuu se pauerit. C
De hunc cepto pence
que hoim dwozqz oten

De urbe gentium sui sicut
ta memoz, in digna que
apud alios disticta sunt
ne breuiter cognoscere possint
sunt ab illustribus electis
autobis delige gstru u
decumeta sume uolentab
longe i quisiom lator ab
sic. Nec in oplenandi aut
pito iellit. Cuy eiz ois
cui gesta motie uolumi
nu nup optendeit. aut
que ppos meing domo
sue iocine qz ystote
sezer felia supioa thlog
odiaz ul' attencoci cura
ul' pstantiou fupidia tra
diziuu se pauerit. C
De hunc cepto pence
que hoim dwozqz oten

52. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1918 (f.1r)

supplicia exēpla. Nam cum eo bello qđ adūsus pu-
rum gerebat. carthaginefes. ē a cetera nauū clas-
sem in p̄storū romanis hostiā ut ē missēt. senatus
placuit legatos aduocē eoz ut. quidicerēt p̄lām
romanum bella suscipere solē q̄ suo milite gere pos-
set. Pro m̄ classē carthagine reducēt. Iō p̄ ali-
quot annos cānēsi clade exhaustis. romani impe-
rii uiribz supplementum in his p̄nuam excitā mittē-
aufus. fecit ne locus hostium castrorū. ē maxime
capenam portam. in insulam pulsanct inyo-
nis ueniret. qm̄ nullum pen nō obtinerēt. Ita se-
gere in adūsis rebz qđ aliud ē. qm̄ semētē fortu-
nam in aduitorum sui pudore uictam oūtere.
Magno spatio diuisus. ē. a senatu ad p̄ctā acci-
um t̄situs. Ceterū ut ab eo decētus. ad ext̄na t̄s-
camus p̄tucat in medū. **I**n iulio cesare am-
plissimo. ac florētissimo uiro in collegiū p̄ctat̄
ueniēt. n̄ qm̄ al. surrexit. Nō maiestatis in me-
mor. s; qđ in cōp̄tē cōp̄tē omniū stu-
diorū aliquāto se sup̄iorē ēē ostēderet. Quā p̄
solētie ē in me caruit. quibz uoluminum. n̄ yma-
ginum certamina exēbāt. **N**e uenit̄ qđ
q̄tēnis arrogans uisus ē. ē postulante p̄lo ut. et
tra gredia q̄ntā sētētiā tolleret. Pro gressus in
se enam. dixit se ut cum doceret. nō ut ab eo di-

Am̄ p̄ctat̄.
ep̄c̄e iulij
cesaris.

Laus studiij
p̄ctat̄.

Ne curiosus.

Rabis rome exterarq;
gentiuz facta simul ac
dicta memoratu digna
que apud alios latius
diffusa sunt q; ut bre
uiter cognosci possint ab
illustrib; electa auctorib;

Deligere conlatu ut documenta sumere
uolentib; longe inquisitionis labor absit.
Acc michi cuncta complectendi cupido in
cessit. Quis enim omnis cui gesta modico
uoluminu numero apprehenderit. aut quis
compos mentis domestice peregrineq; hysto
rie seriem felici supior; stilo q;ditam ul' at
tentiori cura uel prestantiori facundia tra
dituz se sperauerit? Te igitur huic cepto
penes quem hominu deoz q; consensu
maris ac terre regimen esse uoluit certis
sima salus patrie cesar uiuoco cuius ce
lesti prouidentia uirtutes de quib; dicitur
sum benignissime fouentur uitia seuerilli
me iudicantur. Nam si pulca oratores a
ioue optimo maximo bñ exor; si sunt et
si excellentissimi uates a numine aliquo
principia traxerunt. mea paruitas eo

Capitula pmi libri
De religioe. c. 1.
De neglecta religione. c. 2.
De omnibus. c. 3.
De prodigijs. c. 4.
De sonis. c. 5.
De mirabilis. c. 6.

BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA

54a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1920 (f. 1r)

1.

27

quoniam non potest hoc factum mente constituisse. quin etiam per sum-
mam cogitacionem animi exprimit quomodo ex duobus filiis
in dextera militantiibus alterum decessisse videtur grauius uide-
uisset affectum. Cuius casu matris lenatus togules locis re-
portanda curauit. decessitque quoniam pietissima sanctitate mi-
seratione opus conseruauit. **T**am me hec uide q. p. leuini
legati scriptoris in thesauro profespime (soluendo strolerata
ueneram uista ad aduersum uindictam. **Q**uoniam u. cui
uinctum roma petebat uisus. et u. ante eam dictionem
in caeteris. totoremo quo mochi consumptus est. per unam de
uuldom lenatus imperio et quidem sumam duplicando reape-
ruit. **Q**ueq. ad. p. leuini fandi peruenit bene a pa-
tribus colescriptis uindicta. q. ad uoluntas regis pyri fontis
utimatur. to ipa potenter uis effusciter defendit. Coactis n
lorenzis et thesauro eius magna. illa peruenit dare
quoniam natus nepharia pda nauigaret. ut subite tempestatis
tota cu classe uenis dec letoribus illisus. In quibus pecunia
incolumis cepta s. thesauro custodie reprobata. **A**ntis
similiter mansissa rex. cuius qui effectus classis melior
appulisse. et ague et fano unonis dentes ebuznos q.
me magnitudinis sablatos ad eum pro dono utidisset
ut comperit unde dent aduecti quinq. remi repotandos me-
luna. m. templo unonis collocandos curauit. siculptos
gentis sue uis significatibus regem ignoratam eos accepisse.
et libenter dec reddidisse. **F**ACTUM mansissa au ma-
gis q. p. unio sanguini coponens. **L** q. quid altinet mo-

ut Lorenz

numidax

numidax

55a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1921 (f. 27r)

mano di Lilio Libelli Tifernate

V

ut faciat

T. 114v

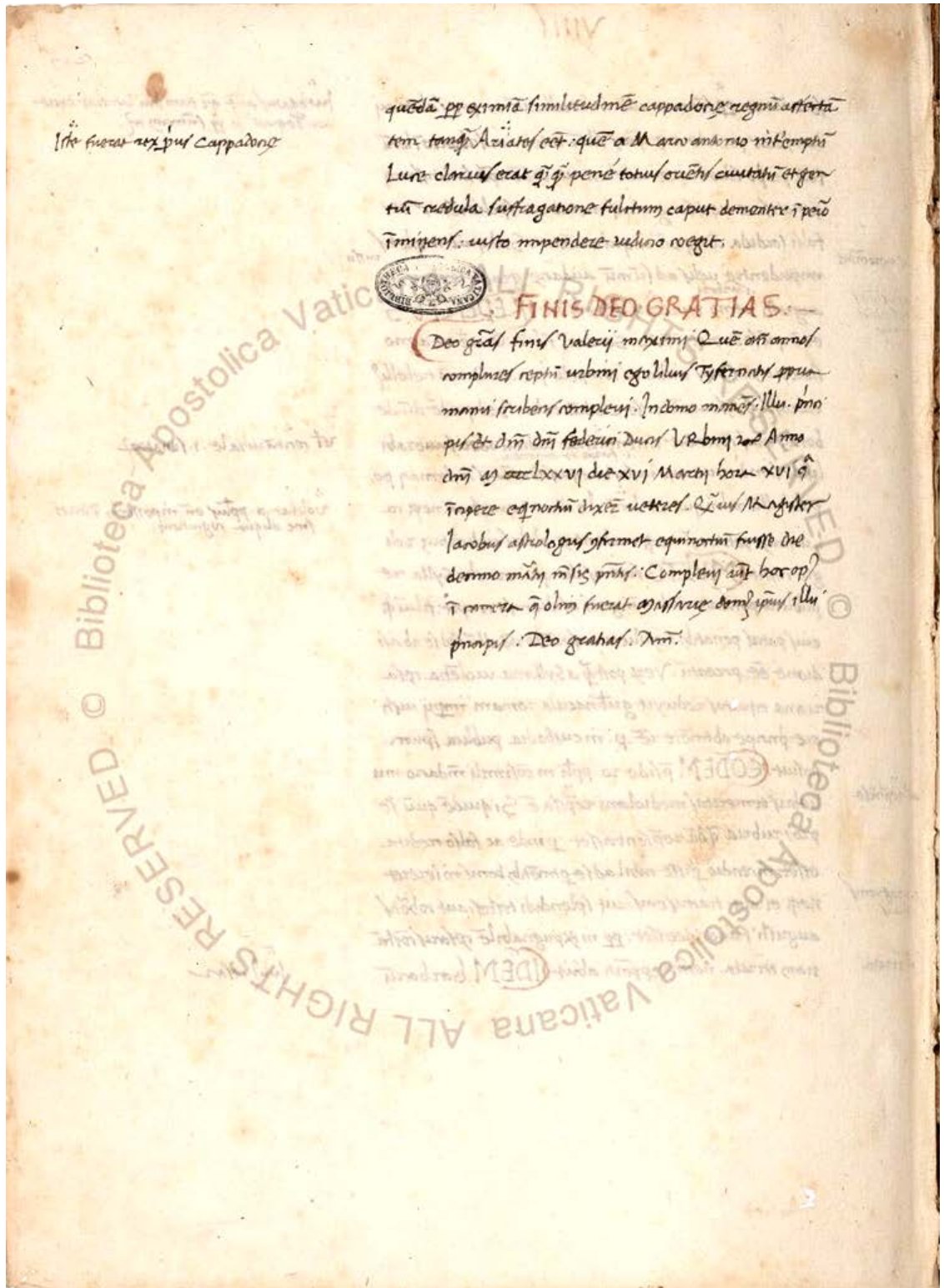
capitulis promissis sanctis et gustmans de riuusistoni re
 eu uenit qd binnuuo gram no refere. **LIBER ALIS** po-
 pulus comat magnitudine muneris qd atalo regi asiam
 dono dedit. Sed atalus et restanti equitate gratias fuit
 qui comat asiam po. fo. legauit. Itaqz nec huius riuu
 foenha. nec illius tunc muner. bnfici aut pot. ubi Lanthi
 pot. quot amplissime curati ut amia data ut pte redi
 ta sunt. **CETERUM** nesno an qd pue maximo regis
 pntis grati ammi pignoreb fuerit refectum. Beneficio. n.
 suprius p pusa regis mo liberus autus memoria nobi
 muneris ad alium iure finem longa et adus immortalis
 senectute donat constantissima fide pduxit. Ideo ut
 eum no solum asura sed et nonte genit fuerit amio
 rem ronele familie atqz urbi romane qd sibi met sisp
 esse. Ille qua gram cartagine fuit bello pnter ac m.
 ricta sui impri suffrexit in supriem emliano qua re
 pos asuram eat bona magna qd pty munda dicit qua
 Leuillo rufi aquo ad auxilia pnter missus fuerat in
 hispania duces pmpissima mte tradere pnt qd pnto
 respertus pnti bntm amponit. Ille qui etate ta dep
 niente magna regni opes quatuor equinquaginta flua
 mo coluqum in lectulo laberet. u. morniu qd pntu
 asuram obinebat hui oboreauit ut ad se supione em
 lianu h eo hac militante mteret feclione motem
 suam fumea rat si in complexu dicit ad supriem
 spm ar mandata pnter. Ille aduenit supione

at curaret ut amie dare ut pte
 reddere fuit.

Cornelia familie atqz urbi romane.

Scipio emliani nepos asuram

55b. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1921 (f. 114v)
 note di Lilio Libelli Tifernate aggiunte in due momenti

55c. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1921 (f. 207v)

Urbino, 16 marzo 1476, mano di Lilio Libelli Tifernate

Valerij maximi dictor et factor memorabilis domesticar exte-
 rar q gentiuz ad Citeruz cesaron liber primus incipit. 7 felicitas.
 Incipiunt tunc primi libri.
 De religione. 1.
 De neglecta religione. 2.
 De Amibis. 3.
 De Prodigijs. 4.
 De Somnijs. 5.
 De miraculis. 6.

His romae ceteraq q gentius facta
 simul ac dicta memoratu digna que
 apud latinos diffusa sunt q ut heu-
 ter cognosci possint ab illustribus electis
 autorib religioe constitui. ut docum-
 ta sumere uolentib longe inquisito-
 nis labor absit. Nec michi cura com-
 plectendi cupido moleste. Quis eni-
 ois cui gesta modico uolumine nio
 comprehenderit. Aut quis composi-
 mentis domesticar paginar q historie senes felici scriptoz stilo optat. ut
 attentiore cura uel pitantiori facundia tradidit se spauerit. He igit
 huic cepto penes que hoium reoz q osensus maris ac terre regimine esse i-
 uoluit. castissima salus patrie celaz uico. cui celesti prouidentia inuigiles
 re qbz dicitur his suis benignissime fouent. iuciga seuerissime iudicant. Na
 si prisci oratores. a ioue optimo maxio bii oculi se si excellantissimi uates
 a numine aliquo pncipia traiecit. mea paruitas eo iustius ad fauore
 tuuz recitaret. quo cetera diuinitas opinione cogit. tua pna sic patet
 no auido q sicuti pat. uideat. quoz eximio fulgore. multaz certimonij i-
 nostris ichti claritatis accessit. deos eni reliquos accipim. Cesares redi-
 mus. **C**et qm minus a cultu reoz petere i aio est. te conditac. filima
 tu dilecti.

De Religione Cap. p.

Miores statas solenes q certimonias pontificis scia bene i-
 gerende re a ueritate auzaz obpuatione apollinis pri-
 cance uary libri potentoz repletijs etrusca disciplina
 explicari uoluerit. **C**risto etia instituo rez diuinitis
 opa datur. cui alio comendandus est fratione. cu expofandus uoto. cui
 soluendus granilat. cu inqrendus exis uel forabz. impitito cu solu-
 ritu pagenduz factio. quo etia ostentoz ac fulguz tenuationes i-
 procurantur.

Scimus. Non diligere sup isto uocablo. in. in. hanc origi. Na a sine nobili au pncipiu hui-
 siar scilicet. Insuper. le. p. neca pncipiu. Cu salmosez uia uerata manu uocia iudicet. 2. quodlib
 romanor pncipiu. p. puellas sibi dolose captas. Romulz hoc uider. eleuato. 7. celi capite. Iouem
 uocant. ut suaz filioz. uozaz qstutore sibi reple. q. uota puto exaudire. nio. Na. stercorant
 sunt. anaxore. pncipiu. 7. uo. mulierez Sabine. apollineaz se. i. medio. 7. cordia. 2. pax facta. 2. uo.
 7. Roma. 2. p. Romulz. 7. p. qstut. sau. statuz. 1. 2. feat. suoz. stice. 2. a. fuga. cessare. Et
 ipz. festa. stare. deca. snt. in. thia. non. e. stule. 2. certimonia. generale. nom. e. omnia. stice. foza.
 quazaz. deoz. Et. nota. q. istud. uocabulu. deo. uenitissimoz. adhuc. uiget. Rome. Na. dicit. non.
 uogone. alastan. ualgeti. 2. macho. simone. loquide. 7. 8. oratorib. Cetera. facta. stice. celestibz.

56a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1922 (f. 1r)

Valerii maximi viri clarissimi factorum et dictorum
memorabilium Romanorum ac exterorum libri primi
prologus incipit.

Omnis religio. **O**mnis somnia.
Omnis neglecta religio. **O**mnis miracula.
Omnis omnia. **O**mnis prodigia.

Nobis Romae
exterarumque gentium
facta simul ac
dicta memoratu
digna que apud
alios latine dif
fusa sunt quod ut
breuiter cogno
sci possint ab il

lustris electa autoribus deligere constitui. ut
documenta sumere uolentibus longe inuestigandi la
bor absit. Nec mihi cuncta complectendi cupido
incessit. Caus enim omnis cui gesta modico uo
luminum numero comprehenderit. Aut quis opus
mentis domesticæ peregrinæque historie seriem fe
licia superiori stilo condita uel attentiori cura

57. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1923 (f. 1r)

58. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1924 (f. 1r)

59a. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1925 (f. 1r)

59b. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1925 (f. 17v)

Quibus romae ex
 terarum qz gen
 tium facta simul
 ac dicta me mo
 ratu digna que
 apud alios latius diffusa sunt
 qz ut breviter cognosci possint ab
 illustribus electa auctoribus di
 ligere constitui ut docuissent
 sumere uolentibz longe i quisicio
 nis labor absit. Nec in cunctis
 ta complectendi cupido ince
 ssit. Quis enim omnes eius gesta
 modico uolumine suo i compe
 henderit? Aut quis campos
 mris domesticis pegurine qz hysto
 ricis serice felia superiori stilo
 concludam? L' attentiore cura l' p
 summoze facienda tradimur
 se sperauerit. Te igitur hinc
 cepto ponet que homi deorumqz
 consensus mans ac terre regimen
 ce uoluit celsissima salus patrie
 cesare i uoco. cui celesti pro
 uidetia uirtutes de quibus dic
 turus sum bni gissime fouet.
 uicia seuerissime. Nam si pris
 qz oratores a uice optimo uelicia
 maximo qz bene orsi sunt si
 excellentissimi uates ammine
 aliqz principia traxerunt mea p
 uitas eo iustis ad fauores tuis
 de cunctis quo cetera diuinitas
 opinione colligitur tua p'senti
 fide patris auro qz fidei pa
 uidet. quoz eximo fulgore m
 ultiqz ceremonis nris melius cla
 ritatis accessit deos en reliquos a
 ceptimus cesares dedimus. Et
 qm iuitur acultu deoz p're in
 animo e de religioe ei sumatiz
 clusera aures stans solem
 nesqz cetera monia pontificis scia

bn gerenday reru auctoritate
 auguruz obsuana apollinis p
 dicante uariuz libris portento tuz
 de pulsif etrusca disciplina ex
 pliaru uoluerit. prisco etiam i
 stituto rebuz diuinus opa danuz
 cu aliquod comendanduz e. pre
 catia cu ex pofenduz uoto cu
 soluendu gratulaha cu i qure
 duz cens ul' sortibz i p'tro cu so
 lemmi ritu pagenduz sacrificio
 que etia obstitenduz ac fulguriz
 demitatioes procurantur. Tanti
 aute studuz antiquis no soluz
 umde s' cu amplificande religio
 nis fuit ut fletitissima timet
 epulensissima auituz de cez p
 apuz filij senatus cosulto sing
 ulis etrusce populis p'prie sa
 crorum discipline gra tradere
 tur. Ceteriqz quam more gro
 uenerari i stituerat sacerdotuz
 auellia l' auellia cu id oppid
 uz nuduz auitans nomi accipi
 sset calatana petere ul' ura
 lii dicit caliphenaz ne dez ne
 tustis rimbuz perita de esset a
 tistis. Cuis ai i urbe pulcher
 miz templuz heret greco rini
 moni ul' sibillinis libris ut ue
 tustissimuz ceteruz placeret et
 ham qm sacra eius inde ortu
 credebant quindeam uros ad
 eaz propitanda miserunt. Item
 matz deuz sepe nro spatoruz
 nostri comfotes uictoruz susce
 pra uota pessimoz p'ofecti so
 luerunt

Etellus uo pontifex
 maximus postquam co
 sulem eundez qz flaminez ma
 ziales ad belluz gerenduz a
 fficari petentes ne asacul' dis

60. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1926 (f. 1r)